

БУЛАТ Є. А.,

доктор юридичних наук, старший
дослідник,
провідний науковий співробітник
відділу приватноправових досліджень
(Інститут правотворчості
та науково-правових експертиз
Національної академії наук України)

УДК 347.779:001**DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.5.1.8>**

ДО ПИТАННЯ ПРАВОЧИНІВ, ЯКІ ПОРУШУЮТЬ ПУБЛІЧНИЙ ПОРЯДОК, ВЧИНЕНИХ З МЕТОЮ, ЩО СУПЕРЕЧИТЬ ІНТЕРЕСАМ ДЕРЖАВИ І СУСПІЛЬСТВА

У статті здійснено аналіз правочинів, які порушують публічний порядок, вчинених з метою, що суперечить інтересам держави і суспільства. Визначено, що статтею 228 ЦК України закріплено правові наслідки двох недійсних правочинів: тих, що порушують публічний порядок і тих, що суперечать інтересам держави і суспільства, його моральним засадам. Сьогодні це зумовлює використання у судовій практиці оціночних понять, оскільки відсутнє законодавче визначення їх змісту. Наведено приклади правочинів що містять елементи таких, що порушують публічний порядок в межах цивільного законодавства окремих європейських країн.

У статті висвітлені підходи до розуміння публічного порядку як публічно-правових відносин, які мають імперативний характер і визначають основи суспільного ладу держави; проаналізовано правові позиції Верховного Суду, які конкретизують критерії розмежування зазначених правочинів, підкреслюючи необхідність враховування вини, яка виражається в намірі порушити публічний порядок сторонами правочину або однією зі сторін.

Окремо розглянуто питання співвідношення державних і суспільних інтересів. Автором наведено позиції науковців щодо природи інтересу як об'єктивної категорії, що випливає з базових потреб держави й суспільства, а також його нерозривний зв'язок із моральними засадами, які формуються на основі культурних та духовних цінностей. Наголошено на необхідності уникнення довільного тлумачення категорії «моральні засади суспільства», аби запобігти невинуватеному визнанню правочинів недійсними.

Наголошено на доцільності подальшого законодавчого визначення понять для віднесення їх до таких, що порушують публічний порядок або суперечать інтересам держави і суспільства. Чітке визначення таких понять сприятиме однаковому застосуванню правових норм судами та забезпеченню балансу між захистом публічних інтересів і гарантуванням приватної автономії учасників цивільних правовідносин.

Ключові слова: *правочин, публічний порядок, моральні засади суспільства, судова практика, інтерес держави і суспільства.*

Bulat Ye. A. To the issue of legal transactions that violate public order, committed with a purpose that contradicts the interests of the state and society

The article analyzes legal transactions that violate public order, committed with a purpose that contradicts the interests of the state and society. It is determined that

Article 228 of the Civil Code of Ukraine enshrines the legal consequences of two distinct types of invalid legal transactions: those that violate public order and those that contradict the interests of the state and society as well as its moral principles. Today, this determines the use of evaluative categories in judicial practice, since there is no legislative definition of their content. Examples of legal transactions containing elements that violate public order within the civil legislation of individual European countries are given.

The article highlights approaches to understanding public order as public-law relations of an imperative nature that define the foundations of the state's social order; the legal positions of the Supreme Court are analyzed, which specify the criteria for distinguishing the above-mentioned legal transactions, emphasizing the need to take into account the guilt expressed in the intention to violate public order by the parties to the legal transaction or one of the parties.

Besides, the issue of the relationship between state and social interests is considered. The author gives the positions of scientists on the nature of interest as an objective category arising from the fundamental needs of the state and society, as well as its inextricable connection with moral principles formed on cultural and spiritual values. The necessity of avoiding arbitrary interpretation of the category «moral principles of society» is underlined in order to prevent unjustified invalidation of legal transactions.

The expediency of further legislative definition of concepts to classify them as violating public order or contradicting the interests of the state and society is emphasized. A clear definition of these criteria will contribute to the uniform application of legal norms by courts and ensure a balance between the protection of public interests and guaranteeing the private autonomy of participants in civil relations.

Key words: *legal transaction, public order, moral principles of society, judicial practice, interests of the state and society.*

Вступ. Проблематика недійсних правочинів і надалі залишається у фокусі наукового інтересу, що зумовлено, зокрема, її особливою значущістю для правозастосовної, судової практики. В межах цього дискурсу це стосується і правочинів з дефектом змісту, серед яких виокремлюються правочини, визначені ст. 228 ЦК України – такі, що порушують публічний порядок, якщо він був спрямований на порушення конституційних прав і свобод людини і громадянина, знищення, пошкодження майна фізичної або юридичної особи, держави, Автономної Республіки Крим, територіальної громади, незаконне заволодіння ним [1]. В доктрині цивільного права такі порушення публічного порядку розглядаються як такі, що порушують основні засади державного правопорядку.

Дослідженню різних аспектів правочинів і, зокрема, зазначеної проблематики присвячені праці Н. С. Кузнецової, О. А. Кота, А. Б. Гриняка, М. М. Великанової, С. С. Бичкової, В. І. Крата, Я. О. Берназюка, В. С. Кучер, А. Є. Кубко, О. Т. Тура, О. В. Дзери, В. І. Жекова, О. В. Перова, З. В. Ромовської, І. Костяшкіна, О. Черняк, О. Тіпрової, та інших. Водночас, питання належного визнання таких правочинів залишається актуальним, особливо у судовій практиці, оскільки і досі відсутнє законодавче визначення змісту понять «публічний порядок» та «інтереси держави та суспільства».

Постановка завдання. Метою статті є аналіз особливостей правочинів, які порушують публічний порядок, вчинених з метою, що суперечить інтересам держави і суспільства з огляду на судову практику у цій сфері.

Результати дослідження. Схожі елементи у різному їх поєднанні щодо визначення недійсних правочинів у контексті таких, що порушують публічний порядок можна знайти у цивільному законодавстві європейських країн. Так, ст. 1102 Цивільного кодексу Франції визначено, що кожен може вільно укласти договір, визначати його зміст або форму...

але свобода договору не допускає винятків з правил, що впливають на публічний порядок. Публічний порядок охоплює як правові, так і моральні принципи (*ordre public*) [2]. У Цивільному кодексі Німеччини § 134 визначається, що правочин, що порушує законодавчу заборону, є недійсним, якщо законом не передбачено інше [3]. У цивільному законодавстві Іспанії (ст. 1255) містяться положення про те, що сторони вільні в укладенні договорів, але не можуть порушувати закон, мораль чи публічний порядок [4]. Цивільне законодавство цих європейських країн свідчить, що загалом правочини, пов'язані з порушенням публічного порядку більш відображають норми, які формулюють загальні принципи, у той час як ст. 228 ЦК України конкретизована щодо визначення правових наслідків недійсних правочинів.

Огляд ст. 228 ЦК України свідчить про закріплення в ній правових наслідків двох недійсних правочинів: 1) правочину, який порушує публічний порядок (ч. 1 і 2); 2) правочину, який суперечить інтересам держави і суспільства, його моральним засадам (ч. 3) [1].

В своїх наукових працях дослідники і правники неодноразово висловлювалися щодо зазначених вище понять. Так, В. О. Кучер у своїй праці «Недійсні правочини та їх цивільно-правові наслідки» відзначає, що розмежування цих правочинів на практиці є доволі проблематичним, оскільки відсутні законодавчі положення щодо змісту понять «публічний порядок» та «інтереси держави та суспільства», а суди, ухвалюючи рішення, керуватимуться оціночними критеріями [5, с. 211].

І. Костяшкін, О. Черняк розглядають публічний порядок крізь призму трьох ключових ціннісних орієнтирів сучасного устрою демократичної держави – її державності як такої (сюди належать суверенітет, незалежність, економічна самостійність і стабільність тощо); суспільного ладу (підтримання правопорядку, гарантування відповідності наслідків впливу іноземного права, укладених правочинів чи іноземних актів правозастосування найважливішим уявленням населення); та прав і свобод індивіда, закріплених у конституції [6, с. 33]. Водночас, О. Тіпровою наголошено, що публічний порядок – це публічно-правові відносини, які мають імперативний характер і визначають основи суспільного ладу держави [7].

На думку С. С. Бичкової, на відміну від правочинів, що вчинені всупереч інтересам держави і суспільства, його моральним засадам, у ЦК України окреслено ознаки правочину, що порушує публічний порядок. Ним є правочин, якщо він спрямований на: 1) порушення конституційних прав і свобод людини і громадянина; 2) знищення, пошкодження майна фізичної або юридичної особи, держави, Автономної Республіки Крим, територіальної громади; 3) незаконне заволодіння майном фізичної або юридичної особи, держави, Автономної Республіки Крим, територіальної громади [8, с. 31]. При цьому, обов'язковою ознакою правочину, що порушує публічний порядок, є спрямованість дії його учасників на досягнення протиправного результату.

Перелік правочинів, які визнаються такими, що порушують публічний порядок, наводиться і деталізується судовою практикою Верховного Суду.

Так, Постановою Верховного Суду України від 13 квітня 2016 р. у справі № 6-1528 цс 15 колегією суддів визначено, що положеннями ст. 228 ЦК України визначено перелік правочинів, які є нікчемними як такі, що порушують публічний порядок. Такими є правочини, що посягають на суспільні, економічні та соціальні основи держави, зокрема правочини, спрямовані на використання всупереч закону комунальної, державної або приватної власності; правочини, спрямовані на незаконне відчуження або незаконне володіння, користування, розпорядження об'єктами права власності українського народу – землею як основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави, її надрами, іншими природними ресурсами (стаття 14 Конституції України); правочини щодо відчуження викраденого майна; правочини, що порушують правовий режим вилучених з обігу або обмежених в обігу об'єктів цивільного права тощо [9].

Ч. 3 ст. 228 ЦК відзначено, що у разі недодержання вимоги щодо відповідності правочину інтересам держави і суспільства, його моральним засадам такий правочин може бути визнаний недійсним [1].

В Постанові КГС ВС від 20.07.2022 по справі № 911/2961/19 було визначено, що виділяючи правочин, що порушує публічний порядок, як окремий вид нікчемних правочинів, ЦК виходить зі змісту самої протиправної дії, її антисоціального характеру, а також значимості порушених прав і свобод людини та громадянина внаслідок вчинення такого правочину. При кваліфікації правочину за статтею 228 ЦК потрібно враховувати вину, яка виражається в намірі порушити публічний порядок сторонами правочину або однією зі сторін [10].

Законодавець також дає визначення для категорії «інтереси держави і суспільства», як окремої ознаки для правочинів, які порушують публічний порядок.

А. Є. Кубко відзначає, що існують інтереси держави, які об'єктивно потребують реалізації і захисту. Це інтереси, пов'язані із забезпеченням державного суверенітету, безпеки, територіальної цілісності, правопорядку, функціонування системи державного апарату, збереження матеріально-фінансових ресурсів держави [11, с. 29]. У тісній кореляції з державними інтересами існують також і інтереси суспільства. На думку Я. О. Берназюка, це поняття не піддається однозначній кваліфікації (визначенню), а тому наявність суспільних (публічних) інтересів повинна бути предметом самостійної оцінки суду у кожному конкретному випадку; це складне питання права, яке стосується «невизначеного» інтересу, оскільки він не має конкретного суб'єкта з назвою, правосуб'єктністю, а також безпосередньою можливістю реалізувати свої процесуальні права у певній адміністративній процедурі або у спорі, що розглядається у суді [12]. Окремо, Великою Палатою Верховного Суду у справі № 587/1382/15-ц зазначено, що із врахуванням того, що «інтереси держави» є оціночним поняттям, прокурор чи його заступник у кожному конкретному випадку самостійно визначає з посиланням на законодавство, на підставі якого подається позов, в чому саме відбулося або може відбутися порушення матеріальних або інших інтересів держави, обґрунтовує у позовній заяві необхідність їх захисту та зазначає орган, уповноважений державою здійснювати відповідні функції у спірних відносинах [13].

Окрім іншого, як відзначає О. Т. Тур, суспільний (публічний) інтерес безпосередньо пов'язаний з моральністю та моральними засадами. Під категорією «моральні засади суспільства» необхідно розуміти ті норми суспільної моралі та правила поведінки, що склались у суспільстві на основі традиційних духовних і культурних цінностей та не закріплені в актах цивільного законодавства, але є усталеними у певній сфері цивільних відносин [14, с. 179]. У той же час, на думку проф. Н. С. Кузнецової, у будь-якому разі необхідно уникати розширеного тлумачення моральних засад суспільства, оскільки це може призвести до довільного визнання недійсним правочину, в якому поведінка його учасників не містить ознак істотної суспільної небезпеки [15, с. 347].

Висновки. Зважаючи на вищенаведене слід зробити висновок що, по-перше, правочини, визначені ст. 228 ЦК України як такі, що порушують публічний порядок, вчинені з метою, що суперечить інтересам держави і суспільства, мають особливості, що полягають у закріпленні в одній статті правових наслідків двох самостійних недійсних правочинів. Водночас, схожі елементи правочинів у контексті таких, що порушують публічний порядок, містяться також і у цивільному законодавстві європейських країн. Але, на відміну від вітчизняного законодавства, мають більш загальне формулювання стосовно принципів непорушення публічного порядку.

Наведено судову практику Верховного суду щодо визначення цих понять, їх розмежування і тлумачення. Визначено, що сьогодні поняття «публічного порядку» та «інтересів держави та суспільства» деталізуються і оцінюються саме у судовій практиці але, водночас, відсутнє законодавче визначення їх змісту.

У подальшому, видається за доцільне законодавчо визначити ці поняття, що може сприяти однаковому застосуванню правових норм судами та забезпеченню балансу між захистом публічних інтересів і гарантуванням приватної автономії учасників цивільних правовідносин.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01. 2003. № 435-IV: станом на 09.04.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
2. Code civil. Version en vigueur au 09 Septembre 2025. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006070721/LEGISCTA000006136340/#LEGISCTA000032040792
3. Bürgerliches Gesetzbuch (BGB) (geändert durch das Gesetz vom 7. November 2022). URL: <https://www.wipo.int/wipolex/en/legislation/details/21693>
4. Civil Code (approved by Royal Decree of July 24, 1889, and amended up to Law No. 4/2017 of June 28, 2017), Spain. URL: <https://www.wipo.int/wipolex/en/legislation/details/16289>
5. Кучер В. О. Недійсні правочини та їх цивільно-правові наслідки: навч. посіб. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2014. 344 с.
6. Костяшкін І. Черняк О. Тлумачення категорії «публічний порядок» у новітній судовій практиці. *Університетські наукові записки*. 2021. № 1 (79), с. 30–42.
7. Блог Тіпрової Олександри. Які правочини вважаються такими, що порушують публічний порядок. URL: <https://www.adv.net.ua/yaki-pravochyny-vvazhaiutsia-takymy-shcho-porushuiut-publichnyi-poriadok/>
8. Бичкова С. С. Правові наслідки вчинення правочину з метою, що суперечить інтересам держави і суспільства. *Приватне право і підприємництво*. 2016. Вип. 15. С. 29–34.
9. Постанова судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 13 квітня 2016 р. у справі № 6-1528 цс 15. URL: https://protocol.ua/ua/postanova_vsu_vid_13_04_2016_roku_u_spravi_6_1528tss15/
10. Постанова КГС ВС від 20.07.2022 по справі № 911/2961/19. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=105571763&red=10000398668fdb6efadf74402054ba70d41672&d=5>
11. Кубко А. Є. Державні інтереси і відповідальність держави: деякі питання співвідношення. *Часопис Київського університету права*. 2019/4. С. 28–34.
12. Берназюк Я. О. Суспільні інтереси та їх вплив на здійснення правосуддя в умовах воєнного стану. 8 вересня 2023 року. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/5_presentation_bernaziuk_public_interests.pdf
13. Постанова Великої палати Верховного Суду № 587/1382/15-ц. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=122434170&red=10000365778312b2703470b92deeff77d2a0d9&d=5>
14. Тур О. Т. Недійсність правочинів, зміст яких не відповідає вимогам закону. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 10. 2021. С. 178–181.
15. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2-х т. / [Кузнєцова Н. С., Дзера І. О., Коссає В. М. та ін.]; за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнєцової, В. В. Луця. 2-ге вид. перероб. і доп. К.: Юрінком Інтер, 2006. Т. 1. 832 с.

Дата першого надходження рукопису до видання: 15.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 24.10.2025

Дата публікації: 28.11.2025

